

בבית המשפט העליון

רע"א 6948/13

לפני: כבוד הנשיאה מ' נאור
כבוד השופט נ' הנדל
כבוד השופט צ' זילברטל

המבקש: מנהל מס רכוש וקרן פיצויים

נגד

המשיבים: קטיף מושב שיתופי בע"מ 155 אח'

בקשת רשות ערעור על החלטת בית המשפט המחוזי תל
אביב מיום 01.08.2013 בתיק עמ 009144-12-12

בשם המבקש: עו"ד טליה נעים

בשם המשיבים: עו"ד ניר סמולט; עו"ד עומר קלנר

פסק-דין

השופט נ' הנדל:

1. מונחת לפני בקשת רשות ערעור מטעם מנהל מס רכוש וקרן פיצויים על פסק דינו של בית המשפט המחוזי בתל אביב-יפו (ע"מ 9144-12-12, כב' השופט א' אורנשטיין), במסגרתו התקבל חלקית ערעור המשיבים – 156 חקלאים שהתגוררו בשעתו בגוש קטיף – על החלטת ועדת ערר מס רכוש וקרן פיצויים-אזור תל אביב (עד"ע 36.1/10; להלן: הוועדה). בית המשפט המחוזי קיבל תביעות פיצויים שהגישו המשיבים בגין נזקים שספגו, לטענתם, כתוצאה מאירועי אינתיפאדת אל אקצה (להלן: האינתיפאדה), במהלך העונה החקלאית 2003/2004 – אך דחה תביעות דומות ביחס לעונת 2004/2005.

רקע

2. מאז פרוץ האינתיפאדה, בשלהי שנת 2000, ועד למימוש תכנית ההתנתקות בחדש אוגוסט 2005, שרר בגוש קטיף מצב בטחוני רעוע וקשה. הטרור המתמשך שחוו תושבי הגוש – החל בירי פצצות מרגמה וכלה בחדירות מחבלים – גבה מחיר כבד בגוף ובנפש, ופגע ביכולתם של המשיבים לעבד את אדמתם באופן סדיר ולשווק את תוצרתה במועד. כך, למשל, בעקבות פעולות האיבה הוגבלה לעיתים גישת המשיבים לשטחים החקלאיים שעיבדו, וצירי התנועה בגוש נחסמו לפרקי זמן כאלה ואחרים. לטענתם, הגבלות אלה השליכו לרעה על איכות התוצרת וגרמו לנזקים עקיפים, בדמות אובדן רווחים בסך של עשרות מיליוני ₪.

על פי הסדרי חוק מס רכוש וקרן פיצויים, התשכ"א-1961 (להלן: חוק הפיצויים או החוק), עמדה בפני המשיבים אפשרות להגיש תביעות פיצויים פרטניות בגין הנזקים שנגרמו להם, במישרין או בעקיפין, עקב פעולות האיבה. אולם, לנוכח מאפייני האינתיפאדה הגיעו משרד האוצר והמשיבים להסכמה על פיה יוענק לאחרונים "מענק שנתי" בגין כלל הנזקים שנגרמו להם בעונה החקלאית 2000/2001 כתולדה של אירועים ביטחוניים קצרי מועד – מבלי להידרש למתווה הפרוצדורלי הקבוע בחוק הפיצויים (להלן: המענק). כך, בשעה שהמשיבים תבעו פיצויים בגין נזקים ישירים – כמו גם נזקים עקיפים שנגרמו בעקבות סגירה ממושכת של שטחים בצו אלוף – באמצעות המסלול הסטנדרטי הקבוע בחוק הפיצויים, הפיצוי עבור יתר הנזקים ניתן במסלול נפרד, אשר אושר אד-הוק בנוגע לעונת 2000/2001. יצוין כי לטענת המשיבים, ההבדל בין שני מסלולים אלו פרוצדורלי גרידא, כאשר מבחינה מהותית המענק ניתן אף הוא מכוח חוק הפיצויים – ובכפוף לדרישות המהותיות הקבועות בו. מנגד, המבקש גורס כי המענק ניתן במסגרת מסלול לבר-חוקי, אשר נועד לפצות את המשיבים לפני משורת הדין, ולפטור אותם מן הצורך להוכיח עמידה בתנאי חוק הפיצויים.

כך או כך, לצורך חישוב המענק הסתמך משרד האוצר על חוות דעת שערך עבורו משרד "חבקין שמאים בע"מ" (להלן: דו"ח חבקין או הדו"ח). חוות דעת זו, שעוד אתייחס אליה להלן, העריכה את נזקי המשיבים באמצעות נוסחה מורכבת שכליבה הפער בין הכנסתו הפוטנציאלית של כל אחד מהם – על פי מחירונים מקובלים, ובהתחשב במאפיינים כגון סוג הגידול ושטחו – לבין היקף ההכנסה בפועל. בנוסף, ניתן משקל גם להוצאות שנחסכו כתוצאה מהשבתת המלאכה החקלאית, ונוכו נזקים שבגינם פוצו המשיבים במסגרת התביעות הפרטניות שהגישו. לאחר הגשת דו"ח

חבקיין, אישר הממונה על התקציבים במשרד האוצר תקציב מיוחד לצורך המענק, וזה הועבר למשיבים באמצעות המבקש.

במתכונת דומה, פעל משרד האוצר גם ביחס לעונות החקלאיות 2001/2002 ו- 2002/2003: לאחר תום העונה החקלאית הרלוונטית ערך חבקיין דו"ח באשר להיקף הנזקים שספגו המשיבים במהלך אותה עונה; דו"ח זה הועבר למשרד האוצר, אשר העניק אישורים חד פעמיים לתשלום מענק שנתי למשיבים בהתבסס על ממצאיו. בתום העונה החקלאית 2003/2004 שב משרד האוצר ושכר את שירותיו של חבקיין לצורך הערכת נזקי המשיבים, ובשנת 2005 הושלמה עריכת הדו"ח. אולם, זאת הפעם דחה משרד האוצר את בקשת המשיבים לתשלום המענק, וטען כי עקיפת הדרישות הראייתיות הקבועות בחוק הפיצויים – באמצעות הסדרי המענק – אינה חוקית ואינה יכולה להימשך.

המשיבים עתרו, אפוא, לבית משפט זה (בג"ץ 1070/08 "קטיף" מושב שיתופי נ' שר האוצר) וביקשו כי יורה למדינה לשלם להם פיצויים עבור נזקי העונות החקלאיות 2003/2004 ו-2004/2005, בהתאם למתווה חבקיין – עליו הסתמכו, ובעטיו נמנעו מהגשת תביעות פרטניות לפי חוק הפיצויים. לחלופין, התבקש בית המשפט להורות כי תינתן למשיבים הזדמנות להגיש את תביעותיהם במסגרת המסלול הסטנדרטי הקבוע בחוק הפיצויים – אף שהמועד הקבוע בחוק להגשתן חלף זה מכבר. ביום 2.11.2009 ניתן תוקף של פסק דין להסכמת הצדדים על פיה "ככל שמי מן העותרים לא הגיש תביעה בגין טענה לנזק עקיף, נושא העתירה, למנהל מס רכוש, יוארך לו המועד להגשת התביעה ובלבד שזו תוגש תוך 60 יום". כלומר, מבלי להכריע בשאלה האם המענק שולם לפנים משורת הדין או מכוח חוק הפיצויים, ניתנה למשיבים הזדמנות להגיש תביעות פרטניות למבקש – בהתאם לחוק.

בעקבות הסכמה זו, הגישו המשיבים תביעות לפיצויים בגין הנזקים העקיפים שנגרמו להם, ואליהן צירפו – לאחר חילופי דברים – את דו"ח חבקיין לעונת 2003/2004, מסמכים שונים שעל בסיסם חישובו את הפיצוי הראוי עבור עונת 2004/2005, וכן יומני מבצעים המעידים על פעולות האיבה שהתרחשו במהלך התקופה הרלוונטית. המשיבים ציינו, במכתב מיום 17.6.2010, כי לא עלה בידיהם לאתר אסמכתאות נוספות, והדגישו כי העבירו בשעתו תיעוד רלוונטי רב לידי המבקש, לשם עריכת דו"ח חבקיין. דא עקא, המשיב דחה את תביעותיהם, בנימוק "שלא הוכחה אי האפשרות לנצל נכסים וכן לא הוכח הקשר הסיבתי הנדרש בין הנזקים הנטענים למצב הביטחוני המדובר" – בהתאם לדרישות סעיף 35 לחוק הפיצויים.

3. ערר שהגישו המשיבים לוועדה נדחה ברובו המוחלט. הוועדה אימצה את עמדת המשיב, וקבעה כי המענק שולם למשיבים לפנים משורת הדין – ומבלי שהללו יידרשו להוכיח עמידה בדרישות חוק הפיצויים. יתר על כן, נקבע כי המשיבים היו מודעים היטב לטיבו של המענק, והבינו כי הוא מותנה באישור נקודתי, חד-שנתי, שספק אם יינתן בעתיד. בנסיבות אלה, נדחתה טענת ההסתמכות של המשיבים והובהר כי קבלת תביעותיהם מותנית בהוכחת היקף ומהות נזקי עונות 2003/2004 ו-2004/2005, בהתאם לדרישות חוק הפיצויים. ברם, כזאת לא עלה בידיהם לעשות – ועל כן, סברה הוועדה כי דין תביעותיהם להידחות. הוועדה הדגישה כי דו"ח חבקינ אינו עומד בדרישות הראייתיות של חוק הפיצויים, הואיל והוא מבוסס על הערכות קולקטיביות, ואינו מכיל כל אינדיקציה לכך שאירועי הטרור המתוארים בו עולים כדי "אי אפשרות לנצל נכסים".

עם זאת, הוועדה מצאה כי במסגרת המענק פוצו המשיבים, דה-פקטו, גם בגין נזקיהם העקיפים, ומכאן שהיה בסיס מסוים להלך הרוח שגרס כי אין טעם לשמור מסמכים לשם הגשת תביעות עתידיות מכוח החוק. לפיכך, ובשל הקושי בשמירת התיעוד על רקע ביצוע תכנית ההתנתקות, הוחלט שלא לדחות את התביעות כליל. חלף זאת, ערכה הוועדה אומדנה ופסקה כי 5% מהנזקים שיוחסו בדו"ח חבקינ לעונת 2003/2004 הינם בגדר נזק עקיף לפי חוק הפיצויים. מנגד, התביעה ביחס לעונת 2004/2005 נדחתה כליל, משום שהוועדה סברה כי באותו מועד כבר נודע למשיבים שהמענק לא ישולם עוד, ועל כן היה עליהם לשמור את התיעוד הנחוץ להוכחת תביעותיהם לפי חוק הפיצויים. דא עקא, התיעוד שהוגש בפועל לא עמד בדרישות הראייתיות של החוק, והוועדה סברה שאף אינו מוכיח קיום נזק.

4. המשיבים ערערו על החלטת הוועדה בפני בית המשפט המחוזי בתל אביב, בהתאם לתקנה 12(א) לתקנות מס רכוש וקרן פיצויים (תשלום פיצויים) (נזק מלחמה ונזק עקיף), התשל"ג-1973 (להלן: התקנות העיקריות). בפסק דינו, אימץ בית המשפט את קביעת הוועדה לפיה המענק שולם למשיבים לפנים משורת הדין, וכי לא הוצג בפניהם כל מצג שווא שממנו ניתן היה להסיק שהמענק משולם מכוח חוק הפיצויים. אף על פי כן, הגיע בית המשפט המחוזי למסקנה הבאה: הפרקטיקה שהתגבשה במהלך שנות ההסדר – על פיה פוצו המשיבים באמצעות המענק, ולא נדרשו להגיש תביעות פרטניות – יצרה בסיס להסתמכות כי כך יהיו פני הדברים גם ביחס לעונת 2003/2004. זאת, בייחוד לנוכח מינויו של חבקינ לשם עריכת הדו"ח, ואיסוף הנתונים על ידיו, במתכונת זהה לזו שבה התנהלו הדברים בשלוש השנים הקודמות. בית המשפט המחוזי

סבר כי התנהלות המדינה נטעה בקרב המשיבים את הרושם שאין עוד צורך בשמירת המסמכים הרלוונטיים, ובכך הסבה להם נזק ראייתי ממשי. על כן, יש לזקוף לחובתה את החסר הראייתי ולהטיל עליה את נטל ההוכחה – שלא עלה בידיה להרים. לפיכך, אימץ בית המשפט המחוזי במלואו את דו"ח חבקיין, ופסק למשיבים את הפיצוי שנקבע במסגרתו עבור נזקי עונת 2003/2004 – בסך 30,809,435 ₪.

מנגד, נדחתה תביעתם לפיצוי בגין נזקי עונת 2004/2005, שכן ביחס לעונה זו לא נוצרה הסתמכות ממשית. חבקיין לא הגיש חוות דעת לגביה, ואין כל אינדיקציה לכך שבוצעו הכנות כלשהן לקראת עריכתה – דוגמת ביקור של צוות חבקיין בשטחיהם החקלאיים של המשיבים, או איסוף מסמכים רלוונטיים. בנסיבות אלה, היה על המשיבים לשמור את התיעוד שברשותם, ואין בידם להסתמך על דוקטרינת הנזק הראייתי כדי להתגבר על הכשלים בהוכחת נזקי עונת 2004/2005.

מלבד הנימוקים האמורים, בית המשפט קמא ציין כי לדעתו שגתה הוועדה בקביעותיה ביחס לדו"ח חבקיין, וכי בפועל יש בו משום הוכחה הולמת של נזקי המשיבים. זאת, בין השאר לנוכח עדותו של חבקיין בפני הוועדה, ממנה עולה כי הדו"ח התבסס על בדיקות פרטניות – לרבות ביקורים של צוות השמאים בכל אחד מן המשקים הרלוונטיים, תוך מדידת שטחי הגידולים, ואבחון הנזקים שנגרמו. בשגיאה זו ראה בית המשפט המחוזי טעם נוסף לביטול החלטת הוועדה, אף שייתכן כי סיווג דו"ח חבקיין מהווה ממצא עובדתי שלא היה מקום להתערב בו כשלעצמו.

טענות הצדדים

5. כנגד פסק דין זה מופנית בקשת רשות הערעור שלפנינו. המבקש דוחה את טענת ההסתמכות, ומדגיש כי המשיבים ידעו היטב שהמענק ניתן להם לפנים משורת הדין, ובכפוף לאישור נקודתי. לשיטתו, אף עריכת דו"ח חבקיין לעונת 2003/2004 לא יכולה הייתה ליצור הסתמכות, שכן גם בשנים קודמות אושר תשלום המענק רק בדיעבד, ולאחר שהרשויות בחנו את ממצאי הדו"ח – אותם לא היו מחויבות לקבל. יתר על כן, לנוכח הזמן הקצר שחלף מאז נערך הדו"ח, בשנת 2005, ועד מתן ההודעה בדבר אי-אישור המענק, בשנת 2006, אין בסיס לטענה כי למשיבים נגרם נזק ראייתי. לכל הפחות, המשיב סבור כי ראוי היה לסייג את הקביעה הגורפת בעניין הנזק הראייתי, ולדרוש מכל אחד מן המשיבים להוכיח כי הסתמכותו על תשלום המענק הובילה, בפועל, לאובדן תיעוד. זאת, בייחוד על רקע העובדה שבמסגרת תביעות פיצויים שהגישו בעקבות ההתנתקות הציגו המשיבים מסמכים ואסמכתאות רלוונטיים.

לבסוף, המבקש סבור שהסתמכות על דוקטרינות חיצוניות לחוק הפיצויים – דוגמת דוקטרינת הנזק הראייתי – לצורך בירור תביעות שהוגשו לפי החוק, תערער את מערכת האיזונים שעליה מושתתים הסדרי הפיצוי, ועל כן אינה רצויה.

לגופו של עניין, המבקש טוען כי אירועי ההשכחה הקצרים שאליהם מתייחס דו"ח חבקיין כלל אינם מזכים בפיצוי לפי חוק הפיצויים, מאחר ולא היה בהם כדי לשחק את הפעילות החקלאית. זאת, בניגוד לאירועים של סגירת שטחים חקלאיים לפרקי זמן ארוכים – בגינם פוצו המשיבים, במסגרת המסלול הסטנדרטי, בסך כולל של עשרות מיליוני שקלים. מעבר לכך, המבקש מדגיש כי הדו"ח מעולם לא התיימר להוכיח את היקף הנזקים העקיפים, כהגדרתם בחוק הפיצויים, ואף אינו מסוגל לעשות זאת: הוא נערך כחצי שנה לאחר תום העונה החקלאית 2003/2004 – שעה שכבר לא ניתן היה לעמוד על הנזקים הממשיים – ונוסחת חישוב הפיצוי שאימץ נשענה על הערכות ונתונים כלליים. יתר על כן, מן הדו"ח עולה בבירור שמקצת המשיבים כלל לא ספגו נזקים ממשיים, וכי אחרים לא טרחו לפעול להקטנת הנזק – אלמנטים השוללים, ולמצער מצמצמים, את הזכות לפיצוי מכוח החוק. זאת ועוד, אין בדו"ח כל אינדיקציה לקיום קשר סיבתי בין האירועים הביטחוניים קצרי המועד ובין נזקי המשיבים, ובוודאי שהוא אינו מראה כי הפגיעה במשיבים עולה כדי "אי אפשרות לניצול נכסים" – כדרישת סעיף 35 לחוק הפיצויים. מטעמים אלה, סבור המבקש כי אין מנוס מביטול פסק דינו של בית המשפט המחוזי. לטענתו, הסוגיות שעל הפרק הינן בעלות השלכות עקרוניות ותקציביות מרחיקות לכת, כך שיש להידרש לבקשת רשות הערעור הגם שמדובר בגלגול שלישי.

מנגד, המשיבים סומכים את ידיהם על פסק הדין. לדידם, בית המשפט המחוזי הסתמך על הלכות משפטיות מוכרות ומושרשות, אותן יישם – בהתאם לסמכותו – בנסיבות ענייננו. משכך, ועל אף ההשלכות התקציביות הנקודתיות של פסק הדין, אין מקום להיעתר לבקשת רשות הערעור, שעה שמדובר בגלגול שלישי. לגופו של עניין, המשיבים מדגישים כי התנהלות המדינה יצרה את הרושם שהמענק ניתן על פי חוק, והובילה להסתמכות שסופה בנזק ראייתי. משכך, צדק בית המשפט המחוזי כאשר העביר את נטל ההוכחה אל המבקש ופסק להם את מלוא הפיצוי לפי דו"ח חבקיין.

למעלה מכך, המשיבים סבורים כי המסמכים שהציגו בפני הוועדה – דו"ח חבקיין, יומני המבצעים, וטפסי הנהלת חשבונות – עומדים בנטל ההוכחה הקבוע בחוק. המשיבים מדגישים כי בגוש קטיף התרחשו כמעט מדי יום אירועים ביטחוניים חמורים, אשר פגעו, במישרין ובעקיפין, ביכולתם לעבד את אדמותיהם כדבעי.

בהתחשב באופייה של הפעילות החקלאית, המגבלות שהוטלו על המשיבים כתוצאה מן האירועים הביטחוניים קצרי המועד – ולמצער, השפעתן המצטברת – עולות כדי "אי אפשרות לנצל נכסים". אשר לאופן חישוב הנזק, המשיבים גורסים כי "הנוסחה שבבסיס חוות דעת השמאי חבקיין... דומה מאד לנוסחאות אשר מנוסחות ע"י המחוקק בתקנות המותקנות במקרים של מצב מלחמתי בו נפגע איזור שלם מריבוי אירועים על פני תקופה", ומכאן שאין מניעה להסתמך עליה. לבסוף, המשיבים טוענים כי שגה בית המשפט קמא כשדחה את תביעתם לפיצוי בגין עונת 2004/2005, שכן נימוקי ההסתמכות והנזק הראייתי יפים באותה מידה גם ביחס לעונה זו. המשיבים אף הודיעו כי במידה ונחליט לקבל את בקשת רשות הערעור, הם יבקשו לממש את זכותם ולהגיש הודעת ערעור שכנגד על ההחלטה בנוגע לרכיב זה של תביעתם.

יצוין כי ביום 4.11.2013 הוריתי, בהסכמת הצדדים, על עיכוב ביצוע פסק דינו של בית המשפט המחוזי עד מתן החלטה אחרת.

עוד אוסיף, טרם הכרעה, כי גם לנוכח התנהלות המדינה בפרשה, ראוי היה, לטעמנו, כי העניין יסתיים בפשרה מושכלת – ולו על דרך של הכרעה לפי סעיף 79א לחוק בתי המשפט [נוסח משולב], התשמ"ד-1984. המשיבים הסכימו למסגרת שהוצעה על ידינו, אך למרבה הצער המבקש סירב לכך – וזוהי, כמובן, זכותו.

דיון והכרעה

6. הגיעה עת הכרעה. ייאמר מיד כי החלטנו לקבל את בקשת רשות הערעור ולדון בה כבערעור על פי הרשות שניתנה. הסוגיות שלפנינו נושאות אופי עקרוני, ונודעת להן חשיבות ציבורית החורגת מעניינם הפרטי של המשיבים.

בה בעת, מצאנו כי אין לעכב את ההכרעה עד להגשת ערעור שכנגד מטעם המשיבים. שיקולי צדק ויעילות דיונית מחייבים כי נשים קץ למחלוקת המתמשכת – מה גם שזכויותיהם הדיוניות והמהותיות של המשיבים לא קופחו. ראשית, בדומה למבקש עמדה גם בפניהם האפשרות להגיש בקשת רשות ערעור על פסק דינו של בית המשפט המחוזי בזמן אמת. משבחרו שלא לעשות כן, אין להם להלין אלא על עצמם. שנית, ועיקר, ההכרעה לגופה של הסוגיה המרכזית העולה מבקשת רשות הערעור – משקלו הראייתי של דו"ח חבקיין בהקשר של חוק הפיצויים – מלמדת, מיניה וביה, כי בהעדר דו"ח דומה ביחס לעונת 2004/2005, לא קיים בסיס ראייתי מספק לקבלת תביעות לפיצויים בגין נזקי עונה זו. ההכרעה בבקשת רשות הערעור שומטת, אפוא, את

הבסיס מתחת לטיעוני הערעור שכנגד, כפי שהם עולים מתגובתם המקדמית של המשיבים, ומייתרת את הצורך בבירורו הפורמאלי (ראו והשוו רע"א 7204/06 ארליך נ' ברטל, פס' 17 לחוות דעתו של השופט מלצר (22.8.2012), ורע"א 566/89 טרייס טריידינג קומפני ס.א. נ' פינטו, פ"ד מד(1) 493, 495-496 (1990)).

7. לגופו של עניין, אקדים כי איני מוצא להתערב בקביעותיהן העובדתיות של הערכאות הקודמות באשר לאופי המענק, שכן אלה מבוססות היטב. כך, למשל, בטופסי הבקשה שנדרשו המשיבים למלא לשם קבלת המענק (נספח 5 לבקשה) נאמר במפורש כי המענק ניתן לפנים משורת הדין ו"אינו על פי חוק מס רכוש וקרן פיצויים". באותם טפסים אף הובהר כי למעמד ייחודי זה השלכות אופרטיביות – העדר זכות ערעור על החלטת המבקש באשר לשיעור הפיצוי, בניגוד להסדר הקבוע בחוק הפיצויים. דברים דומים נאמרו גם בתכתובת פנימית של הרשויות הרלוונטיות (המצורפת כנספח 4 לבקשה). אשר על כן, אין ספק כי המענק ששולם עבור השנים 2000-2003 נתפס כהסדר פיצוי עצמאי שאינו מבוסס על חוק הפיצויים ואינו כפוף להוראותיו.

כזכור, הסכם הפשרה שאליו הגיעו הצדדים בבג"ץ 1070/08 פתח בפני המשיבים את הדלת להגשת תביעות מכוח חוק הפיצויים, אך נמנע מהכרה בזכותם לקבלת מענק עבור עונות 2003/2004 ו-2004/2005. בנסיבות אלה, ברי כי המשקל שניתן לדו"ח חבקיין במסגרת הסדרי המענק אינו מלמד שניתן להסתמך עליו גם לשם פסיקת פיצוי למשיבים מכוח חוק הפיצויים – שהרי מדובר בהסדרים שונים, המבוססים על דרישות ראייתיות ומהותיות שונות. קבלת תביעות המשיבים מחייבת, אפוא, אחת מן השתיים: התגברות על הפערים הראייתיים שבהם לוקות תביעות המשיבים באמצעות פנייה לדוקטרינות נזיקיות מתאימות – ולחלופין, קביעה כי דו"ח חבקיין, הגם שנועד לתכלית אחרת, מספק בכל זאת תשתית הולמת לפסיקת פיצויים מכוח החוק.

דוקטרינת הנזק הראייתי – העברת הנטל

8. כאמור, בית המשפט המחוזי צעד בפסק דינו בדרך הראשונה, וביסס את הכרעתו על דוקטרינת הנזק הראייתי. נקבע כי המדינה יצרה בקרב המשיבים הסתמכות על המשך תשלומי המענק, וגרמה להם להעריך כי אין עוד טעם בשמירת התיעוד הרלוונטי. בנסיבות אלה – ועל רקע ביצוע תכנית ההתנתקות, אשר הוסיפה והכבידה על שמירת המסמכים – אין לבוא חשבון עם המשיבים; אדרבה, ראוי לזקוף לחובת המבקש את הנזק הראייתי שנגרם להם בגין התנהלותו, ולהעביר אליו את נטל סתירת

טענותיהם. משלא עלה בידו לעשות כן, קיבל בית המשפט את תביעות המשיבים בגין נזקי עונת 2003/2004.

אכן, הפן הדיוני-ראייתי של דוקטרינת הנזק הראייתי אומץ זה מכבר בפסיקה (ראו, למשל, ע"א 10094/07 פלונית נ' בית החולים האנגלי, פס' 8 לחוות דעתי (24.11.2010)). משמעותו היא כי –

”מקום שבו נתבע גורם ברשלנותו נזק ראייתי לתובע – כלומר, פוגע ביכולתו של התובע להשתמש בראיה שלכאורה הינה בעלת פוטנציאל לביסוס איזו מן הטענות העובדתיות שעליהן מבוססת תביעתו – עשוי בית המשפט להטיל על הנתבע את נטל השכנוע להיותה של אותה טענה עובדתית בלתי נכונה” (ע"א 361/00 ד'אהר נ' טרן יואב, פס' 19 לפסק דינו של המשנה לנשיא מצא (10.2.2005)).

ביסוד דוקטרינה זו – אשר מתוארת לעיתים כמעין חזקה עובדתית, על פיה אילו היו הראיות ניצבות בפנינו הן היו תומכות בגרסת התובע (ע"א 8279/02 גולן נ' עזבון אלברט, פס' 25 לפסק דינו של השופט (כתוארו אז) גרוניס (14.12.2006) (להלן: עניין גולן)) – ניצבים שיקולי צדק ויעילות, בדמות הכוונת התנהגות. בין היתר, העברת הנטל מספקת לנתבע תמריץ להגן על ראיות פוטנציאליות המצויות ברשותו, ומסייעת בקידום הכרעה שיפוטית מדויקת והוגנת יותר, המבוססת על תשתית עובדתית מלאה (ראו אריאל פורת ואלכס שטיין "דוקטרינת הנזק הראייתי: ההצדקות לאימוצה ויישומה במצבים טיפוסיים של אי-ודאות בגרימת נזקים" עיוני משפט כא 191, 246-252 (1999)). בדרך כלל, נעשה שימוש בדוקטרינה על מנת לבסס את יסוד ההתרשלות או לסייע בהוכחת הקשר הסיבתי בינה ובין הנזק. עם זאת, נקבע כי אין מניעה עקרונית להסתמך עליה גם בהקשר של הוכחת שיעור הנזק (עניין גולן, פס' 16; גיא שני "הנזק הראייתי ו'עונשו': בשבחי מעבר מהמודל הקיים של העברת הנטל למודלים של מידתיות ואינדיקטיביות" משפטים מא 315, 325-326 (2011) (להלן: שני)).

דא עקא, תובע המבקש להסתמך על דוקטרינת הנזק הראייתי נדרש לשכנע את בית המשפט בכך שהחסר הראייתי הקיים איננו נובע ממחדליו שלו, אלא מקושי אובייקטיבי שמקורו בסיטואציה שיצרה התרשלות הנתבע (עניין גולן, פס' 23 ו-26). ראוי להבהיר קמעה: טול מקרה בו חסר תיעוד רפואי בדבר בדיקה מסוימת שנערכה למאושפז שתובע את נזקיו מבית החולים. בהתאם לנסיבות, ניתן יהיה להחיל את הדוקטרינה ואו-אז הנטל יועבר אל כתפיו של בית החולים. הסיבה לכך היא כי מתפקידו של בית החולים לערוך רישומים מדויקים, וכמובן, אין להטיל חובה דומה על

החולה. בענייננו, התיעוד הרלוונטי המקביל לרישום הוא דו"חות כספיים שונים, למשל, של כל אחד מן המשיבים. כמובן, זהו נתון שבידיעתם ועליהם לשמור את הראיות. הנפקות היא שבדוגמה כזו, גם אם ניתן להחיל את דוקטרינת הנזק הראייתי על המבקש, מבלי לתחום גבולות ביישום הדוקטרינה באופן הזה – בכל מקרה, אין להתעלם מנקודת המוצא לפיה ברגיל היה על כל אחד מהמשיבים לשמור את הראיות הרלוונטיות שברשותו. אלא, נקבע כי המבקש יצר מצב של הסתמכות שעשויה להצדיק אי שמירת התיעוד על ידי המשיבים, עד כדי יצירת נזק ראייתי בשל התנהלות הגורמים מטעם המדינה. אין באפשרות זו להשכיח את אשר מוטל על המשיבים במקרה שלפנינו. נוצר נטל ראשוני. נטל זה הוא דו שלבי. קודם, יש להוכיח את העובדה שנגרם נזק ראייתי בכך שכל משיב לא שמר על החומר שהיה ברשותו. לאחר מכן, יש להוכיח שאי-שמירת החומר נובעת מהסתמכותו על הסדרי המענק (ראו והשוו ע"א 6991/09 פלוני נ' מדינת ישראל, פס' 8-9 (24.10.2011), שם נקבע כי עצם קיומה של התרשלות מצד המדינה, שלא ערכה תחקיר מבצעי מלא, "לא גרם בפועל לנזק ראייתי" – שכן מקורות המידע הרלוונטיים נותרו זמינים וניתן היה להציגם במהלך הדיון המשפטי). ניתן לומר שיש שתי משוכות שונות שעל המשיבים לצלוח בטרם הפעלת הדוקטרינה: הוכחת קיומו של נזק ראייתי, ושנזק זה נובע ממחדלו של המבקש. בראייה רחבה יותר, אף אפשר לומר, כי זהו פן הקשר הסיבתי בנזק ראייתי (ראו שם). לא די במחדל אלא יש להראות שמחדל זה הביא, בפועל, לנזק ראייתי.

עיון בחומר מלמד כי המשיבים לא השכילו לצלוח את המשוכות שניצבו בדרכם: לא הוצגה ולו ראשית ראיה לכך שמשיבים אשר השליכו את התיעוד שהיה ברשותם עשו זאת עקב הסתמכותם על תשלומי המענק. יתר על כן, אין בפנינו כל אינדיקציה לכך שתיעוד רלוונטי אכן הושלך בפועל. ודוק, נטל ההוכחה הרובץ על המשיבים אינו כבד; כל שהיה עליהם לעשות הוא לתמוך את טענותיהם בעניין בתצהירים פרטניים. ברם, תצהירים כאלה – או ראיות אחרות – לא הוגשו. משכך, אין מנוס מן הקביעה שלא עלה בידי המשיבים להוכיח קשר סיבתי בין הפגמים שנפלו בהתנהלות המדינה ובין החסר הראייתי הקיים. ככל שהדברים עולים מחומר הראיות, ייתכן בהחלט שמחדלי המשיבים – המעדיפים להימנע מהצגת תיעוד שאינו משרת את מטרותיהם – הם שהובילו לערפל סביב שיעור הנזק בר הפיצוי, ולא התרשלות המבקש.

אבהיר: בית המשפט המחוזי קבע, אמנם, כי המדינה יצרה בקרב המשיבים הלך רוח אשר עלול היה לגרום להם להימנע משמירת המסמכים הנחוצים, אלא שבכך אין די. גם אם המדינה יצרה תנאים שעשויים היו להוביל לנזק ראייתי, העברת הנטל

מותנית בהוכחה כי נזק זה התממש וכי קיים קשר סיבתי בין מחדל הנתבע לדלות ראיות התובע. נאמר זאת בצורה אחרת: הקביעה הנורמטיבית בדבר ההשלכות הפוטנציאליות של התנהלות המבקש על המשיבים, עודנה זקוקה לתשתית עובדתית מתאימה. מונחות לפנינו 156 תביעות שונות. חלקן הוגשו על ידי אזרחים פרטיים, ואחרות על ידי תאגידים עסקיים ומושבים שיתופיים; מקצת התובעים טוענים כי הם זכאים לפיצוי בהיקף של מאות אלפי ₪, בעוד אחרים מסתפקים בפיצוי בהיקף כספי זניח. אין מקום לגזור גזרה שווה בין המשיבים, ואין לקבל את הטענה הסתמית כי כולם כאחד – על מאפייניהם השונים – נמנעו משמירת התיעוד עקב התנהלות המדינה. על כל משיב המעוניין ליהנות מפירות דוקטרינת הנזק הראייתי להוכיח, באופן אינדיבידואלי, כי נשללו ממנו ראיות פוטנציאליות. כזאת לא נעשה בענייננו. הניסיון לטעון לסוג של נזק ראייתי קולקטיבי לא יצלח, שכן הנטל בכגון דא הוא אינדיבידואלי וחל על כל משיב ומשיב. נסכם ונאמר, כי הגם שניתן להתייחס לדוקטרינה של נזק ראייתי, כאמור, כחזקה שבעובדה, אין חזקה שחזקה זו קיימת ללא תשתית מתאימה.

אציין כי הדברים בולטים במיוחד לנוכח חוסר הצלחתם של המשיבים להוכיח את תביעותיהם בגין נזקי עונת 2004/2005 – למרות שבמקרה זה שללו הערכאות הקודמות את טענת ההסתמכות, וקבעו שלא ניתן לתלות את העדר המסמכים בהתנהלות המדינה. משום כך, הטענה כי היה בידיהם תיעוד רלוונטי ביחס לעונת 2003/2004, וכי תיעוד זה אבד דווקא עקב הסתמכותם על מצגי המדינה – ולא מטעמים אחרים, דומים לאלה של העונה העוקבת – היא טענה אפשרית, אך טעונה ביסוס משמעותי ואין לקבלה כנתון מחייב.

אשר על כן, ומבלי להידרש לשאלת העקרונית שהעלה המבקש בדבר האפשרות לפסוק פיצויים לפי החוק בהסתמך על דוקטרינות נזיקיות כלליות, אין מנוס מן המסקנה כי בענייננו לא היה מקום לפסוק למשיבים פיצוי בהסתמך על טענות לנזק ראייתי שלא הוכחו על ידי הטוענים לו – המשיבים השונים.

חוק הפיצויים ודו"ח חבקיין – סקירה

9. הערכאות הקודמות שנדרשו לתביעות המשיבים הגיעו למסקנותיהן בדרכים שונות. ועדת הערר פסקה למשיבים פיצוי בשיעור של 5% מהערכת הנזק המופיעה בדו"ח חבקיין, על דרך האומדנה. המבקש השלים עם תוצאה זו, ולא הגיש עליה כל ערעור – בניגוד למשיבים שערערו עליה ותבעו את מלוא הפיצוי. בפסק דינו (פס' 13),

בית המשפט המחוזי קבע, בניגוד לעמדת הוועדה, כי דו"ח חבקיין מהווה ראיה הולמת להוכחת שיעור הנזק. אמנם, בית המשפט המחוזי שם דגש על דוקטרינת הנזק הראייתית בהגיעו למסקנה כי המשיבים זכאים למלוא הפיצוי עבור עונת 2003/2004. כאמור, קונסטרוקציה משפטית זו אינה מתאימה בנסיבות העניין. לנוכח זאת, יש להפנות את הזרקור אל דו"ח חבקיין ולבדוק את משקלו. ויובהר, כי במסגרת ההליכים הקודמים העמידו המשיבים במרכז תביעותיהם את הטענה כי עלה בידיהם להרים את נטל ההוכחה הקבוע בחוק – זאת, גם בהתבסס על דו"ח חבקיין. לעומתם, המבקש טען כי הדו"ח נערך לשם תשלום המענק לפנים משורת הדין, אך לא ניתן להוכיח על בסיסו כי התקיימו דרישות חוק הפיצויים. מחלוקת יסודית זו בין הצדדים באה לידי ביטוי בעמדותיהם בסוגיות השונות הקשורות בפסיקת הפיצוי – החל בהוכחת שיעור הנזק, עבור בהוכחת הקשר הסיבתי, וכלה בשאלה האם נזקי המשיבים עולים כדי "אי אפשרות לנצל נכסים", כדרישת חוק הפיצויים.

לפיכך, יש לבחון האם די בראיות שהציגו המשיבים – ועיקרן דו"ח חבקיין לעונת 2003/2004 – כדי להוכיח זכאות לפיצוי מכוח חוק הפיצויים. על פי סעיף 36 לחוק, "ישולמו פיצויים בעד נזק", כהגדרתו בסעיף 35 לו. לענייננו, רלוונטית הגדרת "נזק עקיף" –

"הפסד או מניעת ריווח כתוצאה מנזק מלחמה בתחום ישוב ספר, או מחמת אי אפשרות לנצל נכסים המצויים בתחום ישוב ספר, עקב פעולות מלחמה על ידי הצבאות הסדירים של האויב או עקב פעולות איבה אחרות נגד ישראל, או עקב פעולות מלחמה על ידי צבא הגנה לישראל".

בהתאם לתקנה 2(א) לתקנות העיקריות, ניזוק שהוכיח כי נגרמו לו נזקים עקיפים, יפוצה עבור "הנזק הממשי", קרי –

"ההפרש בין שווי הנכס לפני שניזוק לבין שווי הנכס מיד לאחר שניזוק, או כל הוצאות שיקום הנזק – לפי הנמוך שבין שניהם, בתוספת הוצאות להקטנת הנזק; ובנזק עקיף – לרבות ההפסד או מניעת הריווח שאותם לא יכול היה הניזוק למנוע לו פעל באופן סביר כדי למנעם" (תקנה 1 לתקנות העיקריות).

הסדרי חוק הפיצויים נושאים אופי של מעין ביטוח סטטוטורי: "פיזור" נזקי מלחמה כך שהציבור כולו – ולא רק הנפגע הקונקרטי – יישא בהם. נאמר כי "אחת מתכליותיו הספציפיות של החוק הינה להטיל את הנטל הכלכלי שנובע מהנזקים הישירים

והעקיפים שנגרמים לישובי ספר עקב פעולות מלחמה או איבה על כתפי הציבור כולו" (רע"א 5902/12 מנהל קרן פיצויים נ' קיבוץ נירים, פסקה 19 (23.1.2014) (להלן: עניין קיבוץ נירים). עם זאת, אין להסיק מכך כי המדינה נושאת באחריות מוחלטת, וכי עליה לפצות את הנפגעים בגין כל נזק שיש לו זיקה כלשהי למציאות הביטחונית בישראל. לנוכח המשאבים הכספיים המוגבלים שבידי הרשויות וההשלכות של "השקעה" בתחום אחד על חשבון תחומים אחרים, נהיר כי גישה כזו תחטא לתכלית חוק הפיצויים (שם, פסקה 30; רע"א 6904/97 ס.ת.ו בקעות נ' מנהל מס רכוש, פסקאות 29-30, פ"ד נב(4) 1 (1998) (להלן: עניין ס.ת.ו); בג"ץ 7871/07 רפאל רשות לפיתוח אמצעי לחימה בע"מ נ' שר האוצר, פסקה 13 לפסק דינה של השופטת פרוקצ'יה (6.2.2011)). אכן, עיון בחוק ובתקנות הנלוות מעלה כי הזכאות לפיצוי מותנית בהוכחת שורת רכיבים.

ראשית, על התובע להוכיח כי אכן נגרמו לו נזקים – בדמות הפסד, או אובדן רווחים. שנית, עליו להצביע על קשר סיבתי בין נזקיו ובין פעולות מלחמה או איבה קונקרטיות – להבדיל מחששות ביטחוניים ערטילאיים, אשר אינם באים בגדר החוק (שם; עניין קיבוץ נירים, פסקאות 30-31). אף בקשר סיבתי זה אין די; התובע נדרש להוכיח כי נזקיו נובעים "מחמת אי אפשרות לנצל" נכסים המצויים בתחומי ישוב ספר, או, לחלופין, מנזק מלחמה ישיר שנגרם לנכסים אלה. כלומר, פגיעה מסוימת ברווחיות הנכסים, אשר אינה עולה כדי "אי אפשרות" לנצלם, כלשון סעיף 35 לחוק שהובאה לעיל, אינה מזכה בפיצוי גם אם היא נובעת מפעולות האיבה (רע"א 718/01 בית הארחה עין גדי נ' מנהל מס רכוש (18.11.2002) (להלן: עניין עין גדי); בג"ץ 4214/02 החברה הכלכלית לירושלים בע"מ נ' שר האוצר (18.11.2002) (להלן: עניין החברה הכלכלית)). לבסוף, מנהל מס רכוש רשאי להפחית מן הפיצויים אם נוכח כי התובע לא נקט אמצעים סבירים להקטנת הנזק (ראו גם תקנה 7(ב) לתקנות העיקריות).

10. בענייננו, אין ספק כי היישובים בהם התגוררו המשיבים הינם יישובי ספר, וכי אירועי הטרור שהתרחשו בגוש קטיף במהלך האינתיפאדה מהווים "פעולות איבה". המחלוקת בין הצדדים נעוצה בשאלת קיומו של נזק בר פיצוי: האם הוכח כי המשיבים ספגו נזקים כלשהם; האם יש אינדיקציה המצביעה על קשר סיבתי בין נזקים אלה – ככל שהתרחשו – לפעולות האיבה; והאם מדובר בנזקים העולים כדי חוסר אפשרות לניצול נכסי המשיבים. לטענת המשיבים, דו"ח חבקיין מספק תשובות חיוביות וחד משמעיות לשאלות אלה. מנגד, ועדת הערר סברה, ולכך מסכים המשיב, כי חוות הדעת "אינה מספקת על מנת להוכיח הפסד או מניעת רווח של כל חקלאי וחקלאי בנפרד, ובוודאי שאינה מספקת על מנת להוכיח שאותו נזק (שלא הוכח) הינו תוצאה מאי אפשרות ניצול נכס, כנדרש על פי החוק".

11. הכרעה במחלוקת זו – הנושאת אופי משפטי מובהק, כפי שיובהר להלן – מחייבת בחינה מעמיקה של דו"ח חבקיין, תוך התחקות אחר העקרונות וההנחות הניצבים בבסיסו. ראשית כל, הגדירו עורכי הדו"ח את "אירועי הנזק המרכזיים" שבגינם קמה למשיבים זכאות לקבלת המענק: (א) חסימת צירי תנועה ראשיים לפרקי זמן קצרים בעקבות פעילות מבצעית של צה"ל; (ב) חסימת צירי גישה לשטחים חקלאיים, למשך פחות מיממה, עקב התראות על פעילות עוינת; (ג) חסימת אזורי חקלאות לפעילות שוטפת עקב סיכון מתמשך; (ד) מניעת כניסת פועלים פלסטיניים ותאילנדים לשטחי גוש קטיף "ע"י כוחות הביטחון ושגרירות תאילנד", בהתאמה; (ה) הימנעות של נותני שירותים מכניסה לגוש קטיף, וגביית מחירים גבוהים יותר על ידי אחרים (עמודים 5 ו-11 לדו"ח). כתוצאה מאירועים אלה, נפגעה יכולתם של המשיבים לשווק את תוצרתם במועד, או לבצע טיפולים שוטפים נחוצים – קשיים שהובילו גם לאובדן שווקים בחו"ל. בנוסף, סבלו המשיבים מדחיית תיקונים של תקלות חשמל ומים, וכן מ"השמדת יכולים וקצירים טכניים".

לאחר אפיון גורמי הנזק, שרטט חבקיין "עקרונות לקביעת הנזק": תחילה, חושב פוטנציאל ההכנסה של כל אחד מן המשיבים, בהסתמך על "מחירי אגרוסקו ליצוא, מחירי התוצרת האורגנית ליצוא, מחירי השוק הסיטונאי, [ו]המחירים בשוק החרדי". זאת, תוך ביצוע התאמות פרטניות בהתאם לסוגי הגידולים של כל משיב, שטחם, מועדי השתילה שלהם וכיוצא באלה – נתונים שסופקו על ידי המשיבים, אך אומתו על ידי צוותי שמאים ומזכירי היישובים. תקרת ההכנסה הפוטנציאלית הוכפלה בשיעור של 0.8, על מנת לשקף את הפדיון הסביר הצפוי – שהוא נמוך מן התקרה המרבית.

בשלב השני, הופחתו מסכום הפדיון הסביר הכנסותיהם של המשיבים בפועל – כפי שהן משתקפות במסמכי השיווק ובנתוני מס רכוש אודות הפיצויים שהוענקו בתקופה הרלוונטית. כמו כן, נוכו ממנו ההוצאות שנחסכו מן המשיבים בעקבות הפגיעה בפעילות החקלאית, דוגמת עלויות קטיף ואריזה, בשיעור שהוערך ב-30% מן ההכנסה הפוטנציאלית שאבדה. על בסיס פרמטרים אלה, זוהו הפערים הכספיים שנוצרו אצל כל אחד מן המגדלים, ונקבע – מבלי לקשור בין אירועים ביטחוניים קונקרטיים ונזקים ספציפיים – כי "ניתן לייחס לארועי הנזק הרלוונטיים למענק התקציבי, 50% מהחוסר הכספי בפדיון".

לבסוף, דו"ח חבקיין הבדיל בין מתודת חישוב הנזק – במסגרתה ניתן, כאמור, משקל מכריע לתחשיבים פרטניים – ובין אופן חלוקת המענק. עורכי הדו"ח מצאו שונות רבה בפערי ההכנסות, והסיקו כי חלק מן המשיבים גייסו משאבים ופעלו להקטנת הנזק, בעוד אחרים "התייאו" והניחו לנזקיהם להצטבר. בנסיבות אלה, מתן המענק בהתבסס על תחשיבי הנזק הפרטניים עלול היה לעוות את התמונה, ולהעניק יתרון בלתי הוגן למשיבים שהתרשלו. לפיכך, אומצה "השיטה היחסית", ונקבע כי סך הפיצוי – כפי שחושב על בסיס הנוסחה שפורטה לעיל – יחולק באופן שוויוני בין המשיבים, באופן שכל אחד מהם יזכה למענק בשיעור 11.38% מפדיונו השנתי המוערך – ללא תלות בהיקף נזקיו בפועל. שיטה זו, כך נאמר בדו"ח, "איננה משקפת את נזקו המדויק של כל מגדל, אך היא משקפת את הנזק הכולל של כלל המגדלים" (עמ' 33) ומקדמת חלוקה שוויונית יותר. להלן אדרש להשלכות של בחירת מנגנון תשלום זה על ענייננו.

דו"ח חבקיין – הוכחה לנזק עקיף בר-פיצוי?

12. מן הסקירה האמורה עולה שהעקרונות שניצבו בבסיס דו"ח חבקיין אינם חופפים במלואם לתנאי הזכאות על פי חוק הפיצויים. כך, למשל, שניים מגורמי הנזק המרכזיים שזוהו בדו"ח – מניעת העסקתם של פועלים תאילנדים על ידי שגרירות תאילנד, והקשיים בקבלת שירותים חשובים – נראים, על פניהם, כגורמים שאינם מזכים בפיצויים לפי החוק. מדובר בהחלטות עצמאיות של גורמים אזרחיים, אשר אינן נובעות מהוראות של מערכת הביטחון ולכאורה גם אינן קשורות בפעולות איבה קונקרטיות שהתרחשו בגוש קטיף. משום כך, הן דומות יותר להחלטה על סגירת מעבר קרני בשל "חשש כללי מוגבר למעשי איבה במקום", אשר נקבע בפסיקה כי אינה מהווה עילה לפיצויים (ראו ע"ש (מחוזי י-ם) ממנ – מסופי מטען וניטול בע"מ נ' מנהל מס רכוש (12.8.2010); רע"א 7804/10 ממנ – מסופי מטען וניטול בע"מ נ' מנהל מס רכוש (7.9.2011); עניין קיבוץ נירים, שם). די בכך כדי להבהיר כי בכל מקרה לא ניתן יהיה לאמץ את הערכות הנזק המופיעות בדו"ח חבקיין ככתבן וכלשונו – שכן השוני בהגדרת הנזקים בני-הפיצוי מחייב עריכת התאמות.

ברם, קביעה זו אינה שוללת על הסף את הרלוונטיות של דו"ח חבקיין לצורך הכרעה בתביעות המשיבים. אדרבה, יפים לענייננו, ומקובלים עלי, דברים שנאמרו בע"ש 45/95 מנהל מס רכוש נ' תעשיות הגליל (קרית שמונה) בע"מ, פ"מ התשנ"ו (1) 45 (1995), שם החיל בית המשפט (כב' השופט ד' ביינ) עקרונות נזיקיים כלליים על הסדרי חוק הפיצויים, וקבע כי –

"באותם מקרים אשר בהם – לאור טבעו ואופיו של הנזק – קשה להוכיח בדיוקנות ובוודאות את מידת הנזק ושיעור הפיצויים, אין בכך כדי להכשיל את תביעתו של הנפגע, ודי לו שיביא אותם נתונים, אשר ניתן באופן סביר להביאם, מתוך מתן שיקול דעת מתאים לבית המשפט לעריכת אומדן להשלמת החסר" (פסקה 5).

כלומר, ככל שיתברר כי ניתן לראות בדו"ח חבקינ הוכחה לקיום נזק בר פיצוי בשיעור זה או אחר, לא תהיה מניעה עקרונית לקבוע את שיעור הנזק על פי אומדנה – תוך הסתייעות בדו"ח עצמו. זאת, גם על רקע טבעם ואופיים של הנזקים הניצבים בבסיס תביעות המשיבים, שעיקרם אובדן רווח. לפיכך, אפנה כעת לבחינה עמידתו של דו"ח חבקינ בדרישות חוק הפיצויים – קרי, הוכחת קיומו של (א) נזק, (ב) הקשור בקשר סיבתי לפעולות איבה, (ג) עולה כדי "אי אפשרות" לניצול הנכס, (ד) ולא ניתן היה להקטינו באמצעים סבירים (ראו לעיל, פס' 9).

13. ראשית, סבורני כי דו"ח חבקינ – אשר זיהה את חסימות הצירים ומניעת הגישה לאדמות החקלאיות כגורמי נזק עיקריים – מוכיח כנדרש את עצם קיומו של נזק בשיעור כלשהו. גורמים אלה, כמו גם מניעת כניסה של פועלים פלסטיניים עקב אירועים ביטחוניים נקודתיים, עומדים בגדרי החוק ומלמדים כי תנאי הסף הראשון התקיים בענייננו.

בסוגיה זו, אפנה לתקנה 8(א) לתקנות העיקריות, הקובעת כי "הוגשה תביעה לפיצויים, יחליט המנהל בדבר זכותו של הניזוק לפיצויים... והוא רשאי לחלק את סכום הפיצויים בין ניזוקים". מן הדברים עולה שאין מניעה עקרונית לפסוק פיצוי כולל בגין נזקים עקיפים ולהותיר לחברי הקבוצה הנפגעת את שיקול הדעת באשר לאופן החלוקה הפנימית של כספי הפיצוי. המבקש רשאי אמנם להחליט בדבר אופן חלוקת הסכום ביניהם, אך זוהי סמכות רשות בלבד, אשר תשלום הפיצוי אינו מותנה בהפעלתה. משהוכח כי לקבוצה נגרם נזק עקיף בר-פיצוי קמה לחבריה זכות לפיצויים, ולא ניתן לשלול מהם זכות זו אך בשל עמימות לגבי הנתח המדויק שאמור ליפול בחלקו של כל חבר. לפיכך, אף שיש צדק בטענת המבקש כי בדו"ח חבקינ עצמו נקבע שמקצת המשיבים לא ניזוקו בפועל, אין בכך כדי להביא לדחיית תביעתה הקולקטיבית של הקבוצה הנפגעת. ההסדר הקבוע בתקנה 8(א) מלמד שאין הכרח לדרוש הוכחת נזק פרטנית מכל אחד מן המשיבים, ודי בכך שהקבוצה תוכיח נזק. כאמור, דו"ח חבקינ תומך במסקנה כי הקבוצה הוכיחה נזק, ומאחר והמשיבים אינם מעלים כל טענה כלפי

אופן חלוקת הפיצוי, לא ניתן להיתלות בעמימות הקיימת בעניין כדי לשלול כליל את זכויותיהם על פי חוק הפיצויים.

למעלה מן הצורך, אוסיף כי אף הוועדה פסקה למשיבים פיצוי בסך 5% מן המענק – פסיקה שעליה לא טרח המבקש לערער, ואף במסגרת הבקשה הנוכחית הוא אינו משיג עליה. כלומר, אין מחלוקת ממשית בדבר קיומו של נזק בשיעור כלשהו.

14. אשר להוכחת הקשר הסיבתי, יובהר כי זהו תנאי הכרחי לפסיקת פיצויים לפי החוק. אולם, אף במישור זה נסללה בחוק הפיצויים דרך ייחודית. כך עולה מן הפרשנות שהעניק לחוק מחוקק המשנה, כפי שהיא מתבטאת למשל במסלול המחזוריים שאומץ בתקנות מס רכוש וקרן פיצויים (תשלום פיצויים) (נזק מלחמה ונזק עקיף) (הוראת שעה) (תיקון מס' 2), התשס"ו-2006 (להלן: תקנות 2006), ובתקנות מאוחרות יותר –

”[ה]אומד את הנזק הכלכלי שנגרם לעסק, כסכום הירידה בהכנסות כתוצאה מהמלחמה, בניכוי החיסכון בעלויות תפעול עקב הצמצום בהיקף פעילות העסק” (בג”ץ 6407/06 דורון, טיקוצקי, עמיר, מזרחי עורכי דין נ’ שר האוצר, עמוד 22 (23.9.2007) (להלן: עניין דורון)).

מסלול זה מלמד כי מחוקק המשנה מוכן היה להניח קשר בין אירועי לחימה מתמשכים (המכונים, לעיתים, ”מלחמה” או ”מבצע”) לבין צמצום הפעילות העסקית וירידה במחזורי העסקים באותה תקופה. מדובר במעין הנחה עובדתית הממלאת אחר מבחן הקשר הסיבתי הקבוע בחוק. מובן כי ניתן לסתור חזקה זו, ולהצביע על סיבות חלופיות לירידה במחזוריו של עסק מסוים. אולם, בהעדר ראיות לסתור תעמוד בעינה הנחת הקשר הסיבתי בין אירועי הלחימה והירידה במחזוריים (ראו והשוו, ע”מ (מחוזי ת”א) 8878-04-10 מאדי נ’ מנהל מס רכוש (7.8.2011); ע”מ (מחוזי חי’) 20479-05-10 חן מרגליות השקעות וסחר בע”מ נ’ מנהל מס רכוש (22.11.2010)). כפי שהסביר זאת בית המשפט המחוזי בתל אביב (כב’ השופט ה’ קירש) –

”אין לדרוש כי כל אזרח שניזוק נזק עקיף ביישוב ספר בעתות מלחמה יציג בפני המנהל או בפני הוועדה ניתוח מקרו ומיקרו כלכלי מקיף וממצה על מנת להראות כי נזקו נגרם דווקא כתוצאה מהמלחמה” (ע”מ (מחוזי ת”א) 16032-04-14 עדין פיורה השקעות (1996) בע”מ נ’ מנהל מס רכוש, פסקה 46 (8.1.2015)).

חוק הפיצויים, היוצר את "הסדר המסגרת" לתשלום פיצויים עבור נזקי פעולות איבה, מתנה את מתן הפיצוי בהוכחת קשר סיבתי. ברם, התקנות האמורות מלמדות כי דרישה זו עשויה לבוא על סיפוקה בהסתמך על חזקות עובדתיות. לפיכך, אף שהתקנות מסדירות את תשלום הפיצויים בגין אירועי לחימה מסוימים – דוגמת מלחמת לבנון השנייה, או מבצע "צוק איתן" – ואינן מתייחסות לאירועי האינתיפאדה, ניתן להיעזר בכללים שנקבעו בהן כאינדיקציה לפרשנות חוק הפיצויים: אם בנסיבות המוסדרות בתקנות ניתן להתבסס על חזקות עובדתיות, אין מניעה עקרונית לעשות זאת גם במקרים אחרים שבהם ניתן פיצוי מכוח החוק. על פני הדברים, אין הצדקה להפלות בין נזקי פעולת איבה אחת לאחרת, בכל הקשור לפסיקת פיצוי בהתבסס על חזקה עובדתית. אשוב ואזכיר כי חזקה זו אינה מוחלטת, וכי המדינה רשאית ויכולה לסתור אותה.

נוכח אופייה של האינתיפאדה – מאות אירועי טרור חמורים שהתרחשו בגוש קטיף כמעט מדי יום, והביאו לפגיעה קשה בגוף ובנפש – סבורני כי גם בענייננו ניתן להניח קשר סיבתי בין הטרור המתמשך, ובין הפגיעה בפעילות החקלאית באזור. משלא הוצגו על ידי המדינה הסברים חלופיים לירידה בהיקף ההכנסות הכללי של המשיבים נראה כי דרישת הקשר הסיבתי התקיימה במלואה – גם בהעדר ראיות פרטניות הקושרות בין אירוע X לנזק Y.

15. האם הוכח כי הנזק שנגרם למשיבים כתוצאה מפעולות האיבה עולה כדי "אי אפשרות לנצל נכסים", כלשון חוק הפיצויים? על פי הוועדה, ניתן, אמנם, להניח כי מכלול האירועים הביטחוניים קצרי המועד השפיע על הפעילות החקלאית, אלא שלא הוכח כי מדובר בהשבתה בהיקף העומד בדרישות החוק.

אף בעניין זה דומה כי הפרשנות שהעניקה הוועדה לדרישות החוק מחמירה יתר על המידה. אין לכחד כי בפרשות עין גדי והחברה הכלכלית נקבע כי הזכות לפיצויים תקום רק במצב של "אי אפשרות פיסית לנצל את הנכסים" – להבדיל מפגיעה בכדאיות הניצול. אולם, אירועי הנזק עליהם מבוססות תביעות המשיבים, דהיינו חסימת צירי התנועה בגוש קטיף ומניעת הגישה לאדמות המשיבים, עומדים בקריטריון זה. אמנם, מדובר באירועים קצרי מועד שלא הביאו לחיסול הפעילות החקלאית; אדרבה, נתוני דו"ח חבקיין מלמדים כי בעונת 2003/2004 שיוקו המשיבים תוצרת בהיקף של מאות מיליוני ₪. אולם, טבעו ומהותו של הנזק לחוד, ושיעורו לחוד. יהיה היקף הנזקים אשר יהיה – ולהלן אבהיר כי מדובר בהיקף לא מבוטל כלל ועיקר – פעולות האיבה שכוונו כנגד המשיבים הובילו להגבלה ממשית של הפעילות החקלאית,

תוך השבתתה לפרקי זמן קצרים. אירועי האינתיפאדה הציבו מחסום ישיר ומוחשי בפני ניצול נכסי המשיבים, ומן הבחינה המהותית הם באים, אפוא, בגדרי חוק הפיצויים. בכך שונה המצב מן הנסיבות שנדונו בפרשות עין גדי והחברה הכלכלית, שם נבעו הנזקים מבחירת הלקוחות שלא לרכוש את שירותי הגופים הנפגעים – בחירה שלא נבעה מהוראות או מגבלות של שירותי הביטחון, כי אם מן החשש הכללי מפני המלחמה ופעולות האיבה.

על כל אלה, אשוב ואזכיר כי אף הוועדה הכירה בכך שהמשיבים ספגו נזק בר-פיצוי. קביעה זו – שהמבקש מעולם לא ערער עליה – תומכת במסקנתי כי נזקי המשיבים עולים, לפחות בחלקם, כדי אי אפשרות לניצול נכסיהם.

למעלה מן הדרוש להכרעה בענייננו, ולנוכח חשיבות הדברים, אוסיף כי לאור ההתפתחות שחלה בפרשנות חוק הפיצויים – כפי שהיא משתקפת, למשל, במסלול המחזוריים, המעניק פיצויים בגין צמצום הפעילות העסקית גם כשברור שזו לא הושבתה כליל (ראו עניין דורון, בעמ' 22) – נכון יהיה לשקול האם לא בשלו התנאים לבחינה מחודשת של הקביעה לפיה פגיעה בכדאיות הניצול של הנכסים אינה מזכה את הנפגע בפיצויים. בהקשר זה ראוייה לציון הגדרת "שווי של נזק עקיף", המופיעה בתקנה 1 לתקנות מס רכוש וקרן פיצויים (תשלום פיצויים) (נזק מלחמה ונזק עקיף) (הוראת שעה), התשס"ט-2009 – "כשהנזק נגרם כתוצאה מנזק מלחמה, מחמת אי-אפשרות לנצל נכסים או מחמת הפסקת פעילות". כלומר, אי-אפשרות לנצל נכסים אינה שקולה להפסקת פעילות, ועשויה להתקיים גם בהעדר השבתה מוחלטת של העסק. דומה כי בכך יש כדי להקרין על פרשנות המונח הזוהה המופיע בחוק הפיצויים עצמו. לא למותר לציין כי הפרשנות המצמצמת שאומצה בפרשות עין גדי והחברה הכלכלית הינה בגדר אמרת אגב, שעה שההכרעה בהן נשענה בעיקרה על רצינות שונה. כך או כך, בהינתן מורכבות הסוגיה אין בדעתי להביע עמדה לגופו של עניין, ואסתפק בהערה בדבר הצורך בבחינה מחודשת שלו.

הכרעה

16. הנה כי כן, דו"ח חבקיין מוכיח כדבעי כי למשיבים, כקבוצה, נגרם נזק עקיף בר-פיצוי – כך שמן הבחינה העקרונית נסללה הדרך לקבלת תביעותיהם, ולו באופן חלקי. ובכל זאת, נותר קושי לא מבוטל. כפי שצינתי בפתח הדיון (לעיל, פס' 12), הערכת הנזק הכולל המופיעה בדו"ח חבקיין, בסך 30,809,435 ₪, אינה יכולה לעמוד.

ראשית, האומדנה שנערכה במסגרת דו"ח חבקינ מושתתת על חמישה גורמי נזק עיקריים, אשר חלקם – דוגמת הקשיים בקבלת שירותים, או מניעת העסקתם של פועלים תאילנדיים – אינו עומד בדרישות הקשר הסיבתי לפעולות איבה קונקרטיים (שם). מובן מאליו כי הערכת נזק המשקללת גורמים אלה אינה יכולה להוכיח את שיעור הנזק בר-הפיצוי, אשר עשוי להיות נמוך בהרבה.

זאת ועוד, הערכתו של דו"ח חבקינ מבוססת על ניתוח פוטנציאל ההכנסה התיאורטי של המשיבים, כפי שהוא משתקף במחירוניהם שונים. דא עקא, סבורני כי צדקה הוועדה בקביעתה לפיה יש טעם לפגם בהסתמכות על מחירון תיאורטי, מבלי לבחון – על בסיס נתוני המכירות בשנים שקדמו לאינתיפאדה – באיזו מידה הוא משקף את הפדיון הסביר שהמשיבים יכלו לצפות לו. על כך מלמדים גם הסדרים שונים שאומצו בתקנות 2006 ויורשותיה, לרבות מסלול המחזורים, המבוססים על השוואות למחזורי עבר ממשיים. אכן, בדו"ח ניתן מענה חלקי לסוגיה זו, כאשר תקרת ההכנסה הוכפלה ב-0.8, על מנת לדמות את הפדיון הסביר – אלא שהנוסח המוצעת אינה מהווה תחליף מלא לעריכת השוואה נקודתית ופרטנית לנתוני העבר.

קושי נוסף נעוץ בכך שדו"ח חבקינ מצהיר כי חלק מן המשיבים לא טרחו לפעול להקטנת נזקיהם, ומכאן שגם אם המספרים בהם נקב מלמדים על היקף הנזק הכולל הם אינם מביאים לידי ביטוי את פוטנציאל הקטנת הנזק, לו נודעת חשיבות בהקשר של פסיקת הפיצויים (בהתאם לסעיף 35 לחוק הפיצויים, ותקנה 7(ב) לתקנות העיקריות).

17. מנגד, קשה להתכחש לכך שדו"ח חבקינ פורס תשתית ראייתית מוצקה, המלמדת כי למשיבים, כקבוצה, נגרמו נזקים משמעותיים – החורגים בהרבה מ-5% שפסקה להם הוועדה. כפי שפירטתי בהרחבה לעיל (פס' 11), לפחות שלושה מחמשת גורמי הנזק העיקריים שזוהו בדו"ח עומדים בדרישות חוק הפיצויים. כך לגבי חסימת צירי התנועה העיקריים עקב פעילות צבאית, כך לגבי חסימת צירי הגישה לשטחים החקלאיים עקב התראות על פעילות עוינת, וכך לגבי מניעת הגישה לשטחים חקלאיים עקב סיכון מתמשך, אך קונקרטי – דוגמת איומי צלפים ומטענים. הוא הדין בנזקים הנובעים מהגבלת כניסתם של פועלים פלסטיניים לשטחי גוש קטיף.

זאת ועוד, יש לזכור כי הדו"ח מתייחס לעונת 2003/2004, קרי שנתה הרביעית של האינתיפאדה המשתוללת. בנסיבות אלה, לא ניתן להתעלם מן השאלה בדבר מידת הרלוונטיות של נתוני מכירות מן השנים שקדמו לאינתיפאדה. אינני חולק על כך

שמדובר בנתונים שעשויים היו לתרום להערכת נזק מדויקת יותר, ואולם, נוכח הזמן שחלף מאז פרוץ האינתיפאדה סבורני כי הבחירה להשתמש בנוסחה תיאורטית אינה מהווה, בהכרח, פגם מהותי; אדרבה, נוסחת חבקיין – כפי שהוצגה לעיל – נהנית מיתרון מסוים ביחס להערכת הנזק על בסיס נתוני עבר ישנים יחסית.

חשוב מכך, חלק ניכר מביקורתה של הוועדה על דו"ח חבקיין מתייחס לשימוש שנעשה בו בהערכות קולקטיביות. אולם, לאור הדברים שנאמרו לעיל באשר לזכותה הקולקטיבית של הקבוצה לקבלת פיצוי (פס' 13), ביקורת זו מאבדת מעוקצה. אכן, יתכן בהחלט כי אצל מגדל מסוים שיעור ההוצאות שנחסכו עומד על 10%, בעוד רעהו חסך 40%. ברם, העמימות לגבי חלוקת הפיצוי בין חברי הקבוצה אינה רלוונטית לצורך ההכרעה הכוללת בתביעות – שעה שישנה הערכה שמאית לפיה ממוצע ההוצאות שנחסכו עומד על 30%. דברים דומים נכונים גם לגבי יתר רכיבי הדו"ח, שעניינם בחישוב הפדיון הסביר והקשר הסיבתי בין הירידה בהכנסות לאירועים הביטחוניים. אף אם נניח שישנה שונות רבה בין המשיבים השונים – למעשה, דו"ח חבקיין מודה בכך בפה מלא – אין בכך כדי לשלול את תוקף הממצאים הקולקטיביים הקבועים בדו"ח. משבחרו חברי הקבוצה להתאגד ולהגיש את תביעותיהם באופן מרוכז, נראה כי אין פגם משמעותי בהישענות על "ממוצעים", שכן ענייננו בחישוב סך הנזק – ופחות בחלוקתו הפנימית.

18. הגענו, אפוא, לצומת ההכרעה, כאשר בפנינו פתוחים שלושה נתיבי בחירה. האחד, שבו צעד בית המשפט המחוזי, והוא אימוץ מלא של דו"ח חבקיין. על רקע הכשלים שנמנו לעיל, נראה כי תוצאה שכזו תיטיב עם המשיבים יתר על המידה – תוך חריגה מעקרונות הפיצוי הקבועים בחוק. השני, דחיית תביעותיהם של המשיבים, בהעדר הוכחה לשיעור הנזק. תוצאה זו אף היא נראית כבלתי צודקת, מאחר והדו"ח מבסס בצורה משכנעת את דבר קיומו של נזק משמעותי – גם אם אינו מבהיר בדיוק את שיעורו. הקושי בשני הנתיבים הללו, מכוון לנתיב השלישי – דרך הביניים, הלא היא פסיקת פיצוי חלקי על דרך האומדנה. דרך זו משמעותה כי בית המשפט יימנע מאימוץ מלא של הדו"ח, אך יעניק את המשקל הראוי לכך שיש בו הוכחה ממשית לקיום נזק בר-פיצוי בהיקף משמעותי.

פנייה זו לדרך האומדנה מתחייבת גם מנסיבותיו הייחודיות של הסכסוך שלפנינו. הייחוד מוצא את ביטויו בלפחות שני מישורים. הראשון, כי התביעות שלפנינו עניינן באובדן רווח, אשר לגביו נאמר כי –

”נזק מסוג אובדן רווח נמנה על סוג הנזקים שהערכתם קשה במיוחד. קביעת הפיצויים בראש נזק זה כרוכה בהערכות והשערות, ולכן ניתן לנקוט גישה מקילה עם נפגע המבקש לפסוק לו פיצויים בגינו” (ע”א 8588/06 דלג’ו נ’ אכ”א לפיתוח בע”מ, פסקה 27 (11.11.2010)).

השני, מבנה חוק הפיצויים ואופיין של התביעות – נזק עקיף שהוא תולדה של נזק מלחמה. התכלית הציבורית במתן פיצוי ליחידים שניזוקו כתוצאה מפעולות איבה, והקושי בהוכחה, עשויים להוביל לגמישות מסוימת בהוכחת הנזק. ודאי כך אם מדובר במקרה גבולי. כאן אפנה לאופייה המתמשך של האינתיפאדה, אשר מקשה מאד על האפשרות לבודד אירוע נזק מסוים ולבחון את ”ההפרש בין שווי הנכס לפני שניזוק לבין שווי הנזק מיד לאחר שניזוק... לרבות ההפסד או מניעת הריוח שאותם לא יכול היה הניזוק למנוע” – כהגדרת תקנה 2(א) לתקנות העיקריות. דומה כי בנסיבות אלה, וברוח הסדרי הפיצוי המעוגנים בתקנות, אין מנוס מהסתמכות על הערכות כלליות ומקיפות יותר באשר להיקף הנזק.

19. שקלתי את הדברים, על עמדות הצדדים והחומר הרב שהוגש, וכמובן – ההחלטות שניתנו. מסקנתי היא כי התוצאה המעמידה את הנזק בר-פיצוי על 5% מסך המענק רחוקה מלהיות סבירה. ניכר כי תוצאה זו – שלא נומקה כלל – הושפעה מתפיסתה המשפטית של הוועדה, לפיה דו”ח חבקיין אינו עומד כלל ועיקר בדרישות הראייתיות והמהותיות של חוק הפיצויים – כך שלא ניתן לראות בו כל אינדיקציה לשיעור הפיצוי. אולם, לנוכח האמור לעיל, ברי שדו”ח זה מספק בסיס איתן להערכת הנזק הממשי, ומלמד שנזק זה עולה באופן ניכר על הערכתה השרירותית של הוועדה. מאידך גיסא, לא ניתן להתעלם מקיומם של פערים מהותיים בין הנחות היסוד של הדו”ח – שנערך, כזכור, לצורך חישוב מענק שניתן לפני משורת הדין – ודרישות חוק הפיצויים. הדבר מתבטא לא רק בפרטים כאלה ואחרים, אלא יורד לשורשי הגדרת אירועי הנזק שניתן להביא בחשבון לצורך חישוב הפיצוי.

לאור ניתוח נקודות החולשה והחוזק של דו”ח חבקיין, דעתי היא כי גם בהסתמך על כלי האומדנה לא יהיה נכון לקבוע כי הוכח נזק בר פיצוי בשיעור המתקרב ל-50% מסך המענק. אולם, באותה מידה הוכח שאין להסתפק בתיקון לא משמעותי לקביעת הוועדה, על פיו יועמד הפיצוי על 15-10 אחוזים. בנסיבות אלה, סבורני כי העמדת הפיצוי הכולל על סך 35% משיעור הנזק שזיהה דו”ח חבקיין – 30,809,435 ₪ – תעשה צדק עם שני הצדדים, ותביא את המחלוקת המתמשכת ביניהם אל קיצה תוך התחשבות בנסיבות הייחודיות של המקרה שלפנינו.

להשלמת התמונה, ולמעשה מעל לנדרש, יובהר כי מן ההנמקה ביחס לעונת 2003/2004 – שהסתיימה בפסיקת פיצוי למשיבים – עולה בבירור מדוע לא ניתן היה לפסוק פיצוי דומה בגין עונת 2004/2005. בית המשפט המחוזי, אשר הסתמך כזכור על דוקטרינת הנזק הראייתי, דחה את תביעות הפיצויים עבור עונת 2004/2005 משום שחבקיין לא ערך דו"ח עבור עונה זו – כך שלא היה בסיס להסתמכות המשיבים על תשלום המענק, והיה עליהם להוסיף ולשמור את המסמכים הרלוונטיים. לעיל דחיתי, אמנם, את תחולת דוקטרינה זו בענייננו, אך אף לגישתי אי עריכת דו"ח חבקיין בעונת 2004/2005 שומטת את הבסיס מתחת לתביעות הפיצויים עבור נזקי עונה זו – אם כי מזווית אחרת. בהעדר הדו"ח, ומשלא הוגשה חוות דעת חלופית מטעם המשיבים, אין מנוס מן המסקנה כי לא הוכח שיעור הנזק בר-הפיצוי שנגרם, אם בכלל, באותה עונה. המשיבים, בהיותם תובעי הפיצוי, נושאים בנטל הוכחת תביעותיהם, אלא שלא עלה בידיהם להציג ולו ראיה ראשונית שתאפשר עריכת אומדנה – להבדיל מקביעה שרירותית וסתמית באשר לשיעור הנזק. לפיכך, אף שמצאתי כי ראוי לקבל חלקית את תביעות המשיבים עבור עונת 2003/2004, לא נותרה אלא המסקנה לפיה יש לדחות את התביעות שעניינן בעונה העוקבת.

20. סוף דבר, אציע לחברי לקבל את ערעור המבקש בחלקו, במובן זה שפסק דינו של בית המשפט המחוזי יבוטל, והמשיבים יפוצו בסך 35% מהערכת הנזק שגובשה בדו"ח חבקיין לשנת 2003/2004. נוכח הסכמתם של המשיבים לעקרונות הדו"ח, חלוקת הכספים ביניהם תעשה בהתאם למפתח שנקבע במסגרתו – ומבלי שיהיה בידם לבוא בטענות בעניין למבקש. בנסיבות העניין, ולנוכח התוצאה אליה הגעתי, המבקש ישא בהוצאות ושכר טרחת עורכי דין בהליך דנא ובהליך קמא בסך 40,000 ש"ח.

21. תמימת־דעים אני עם חברי השופט נ' הנדל כי המשיבים לא הניחו ולו ראשית ראייה לכך שהחסר הראייתי שממנו סבלו נובע מהתנהלותו של המבקש. המשיבים טענו כי הפיצויים ששילם להם משרד האוצר במשך מספר שנים באמצעות המבקש יצרו אצלם "הסתמכות" שישולמו להם פיצויים גם בשנים הבאות. דא עקא, טענת ההסתמכות נותרה בגדר טענה, הא ותו לא. המשיבים לא תמכו אותה בראיות. הם אף לא טרחו להגיש תצהירים פרטניים אשר היו עשויים לתמוך בטענותיהם. המשיבים לא הניחו גם תשתית עובדתית מתאימה שיש בה כדי לבסס את ההשלכות של ההתנהלות המתוארת, קרי שקיים קשר סיבתי בין המחדל (שלא הוכח) של המבקש לבין הנזק הראייתי שנגרם לכל אחד מהמשיבים בנפרד.

22. בהתבסס על האמור, קבע חברי כי "לא היה מקום לפסוק למשיבים פיצוי בהסתמך על טענות לנזק ראייתי שלא הוכחו." למסקנה זו אני מצטרפת.

23. אולם, כאן נפרדות דרכינו. חברי סבור כי יש מקום, למרות זאת, לפסוק למשיבים פיצוי על דרך האומדנה. דעתי שונה. לטעמי, המשיבים לא הצליחו לבסס בראיות נאותות את זכאותם לפיצוי לפי חוק מס רכוש וקרן פיצויים, התשכ"א-1961 (להלן: חוק מס רכוש או החוק). אם תשמע דעתי, ניתן רשות ערעור, נקבל את הערעור ונחזיר על-כנה את החלטתה של ועדת הערר.

24. כפי שעולה מפסק־דינו של חברי, קיבלו המשיבים משך שנים פיצויים. הפיצויים שולמו להם לא בדרך שהותוותה בחוק, אלא באופן קולקטיבי מתקציב נפרד שהקצה לכך משרד האוצר (ראו, לעניין זה החלטת ועדת הערר, בעמ' 8-9; עדותו בחקירה נגדית של העד אליעזר יעקב מטעם המשיבים: פרוטוקול מיום 3.8.2011, בעמ' 17). המערער היווה למעשה רק "זרוע ביצועית" שבאמצעותה שולמו הפיצויים למשיבים. בשלב מסוים שינה משרד האוצר את עמדתו, לאחר שהגיע לכלל מסקנה כי הפיצויים שולמו למשיבים לא כדין. כנגד החלטה זו עתרו המשיבים לבית-משפט זה (בג"ץ 1070/08 "קטיף" מושב שיתופי נ' שר האוצר – מר רוני בראון (2.11.2009)). בית משפט זה מחק את העתירה, תוך שרשם בפניו "את הסכמת באי-כח הצדדים, לפיה ככל שמי מן העותרים לא הגיש תביעה בגין טענה לנזק עקיף, נושא העתירה, למנהל מס רכוש, יוארך לו המועד להגשה התביעה, ובלבד שזו תוגש תוך 60 יום מהיום."

בעקבות החלטה זו התאפשר אפוא למשיבים להגיש תובענות פרטניות לפיצויים בהתאם לחוק מס רכוש.

25. דא עקא, המשיבים לא פעלו בהתאם למתווה שנפתח עבורם בבית-משפט זה ולא הגישו תובענות פרטניות למבקש. חלף זאת הגישו המשיבים תובענה קולקטיבית-משותפת בשם כולם (ראו מוצג ד' בכרך המוצגים מטעם המשיבים). את תובענתם ביססו המשיבים, למעשה, על אותן ראיות שעל בסיסן התבקשו במקור הפיצויים ששולמו להם בדרך שלא הותוותה בחוק – ובראשן חוות הדעת שהוכנה בידי השמאי חבקיין (להלן: דו"ח חבקיין). באמצעות הגשתה של תובענה קולקטיבית-משותפת כאמור – ובעיקר דרך הסתמכות על ראיות קולקטיביות כגון יומני-האירועים של המועצה-האזורית חבל עזה ודו"ח חבקיין – ביקשו המשיבים, כך נראה, להימנע מהצורך להוכיח בנפרד כל תביעה ותביעה. למעשה, אם הייתה מתקבלת עמדתם והיה מתאפשר להם לזכות בפיצוי פרטני בהתבסס על ראיות קולקטיביות – היה בכך כדי לאפשר להם ליהנות מההסדר ה"קולקטיבי" למשך שנים נוספות; ההסדר היה מתמשך כביכול דרך מנגנון הפיצויים מכוח חוק מס רכוש. כפי שאפרט להלן, הדרך היחידה שבאמצעותה היה באפשרותם של המשיבים לזכות כל אחד בנפרד בפיצוי לפי החוק היא הוכחתם של התנאים המותווים בחוק לקבלתו של הפיצוי. בהעדר ראיות מספקות – אין הם זכאים לכל פיצוי.

26. כעולה מן המתואר, פתיחת האפשרות להגיש תובענות פרטניות נועדה לאפשר למשיבים להגיש תובענות אישיות, כל חקלאי בעצמו, בהתאם לתנאיו של חוק מס רכוש ובגין הנזק שנגרם לו באופן אישי. בהתאם לחוק ובשל כך שהם בגדר "המוציא מחברו", רובץ על המשיבים ממילא הנטל להוכיח את התקיימותם של תנאים אלה. הוכחתם של התנאים אמורה להתבצע בדרכים המקובלות ובהתאם לחוק. מבלי להיכנס לתנאים הרלוונטיים ולפרשנותם – נושא שנידון בהרחבה בכל הערכאות, לרבות בפסק-דינו של חברי – המוקד ללא ספק הוא בצורך להוכיחם באופן פרטני, ביחס לכל תובע ותובע. התבססות על ראיות קולקטיביות בלבד, כמתואר לעיל, הובילה למעשה לכך שהמשיבים כלל לא ניסו – וממילא לא הצליחו – לעמוד בנטל הרובץ לפתחם.

27. עיון במסמכים שצורפו לבקשה ולתגובה לה חושף זאת היטב. כך, לאחר שהגישו המשיבים את תביעותיהם למבקש – תביעות שאותן הם ביססו על האמור בדו"ח חבקיין – כתב להם המבקש ביום 17.5.2010. במכתב זה התבקשו המשיבים במפורש לצרף מסמכים וראיות התומכים בתביעתם. ביום 17.6.2010 השיבו המשיבים. בא-

כוחם ציין שם: "לא ברור לח"מ מדוע נדרשים עתה התובעים להוכיח כי הנזקים העקיפים נגרמו כתוצאה מפגיעה פיסית בנכס ו/או עקב אי אפשרות לנצל נכס עקב פעולות מלחמה" (שם, פס' 5). למרות זאת, ניאותו המשיבים לצרף למכתבם ראיות מסוימות – יומני האירועים של המועצה האזורית חבל עזה מהתקופה הרלוונטית. דא עקא, כפי שיוסבר להלן – יומנים אלה נושאים אף הם אופי קולקטיבי במהותם. אין בהם כדי להרים את הנטל המוטל על כל אחד מן המשיבים באופן פרטני, להוכיח את תביעתו. בשים לב לאופיים זה של היומנים ולפנים משורת הדין, העניק המבקש למשיבים במכתבו מיום 5.8.2010 הזדמנות נוספת להגיש ראיות נוספות, שיש בהן כדי להוכיח את הקשר הסיבתי בין הנזקים הנטענים לבין המצב הביטחוני המדובר (שם, פס' 3). המשיבים סירבו להגיש ראיות נוספות ובא-כוחם ציין כי הוא "סבור כי התובעים עמדו בנטל הקבוע בחוק להוכחת תביעותיהם" (מכתם מיום 13.9.2010, פס' 4; כל המכתבים מופיעים כמוצג 4 בכרך המוצגים מטעם המבקש). על-כן דחה המבקש את תובענותיהם עקב העדר ראיות (ראו החלטת המבקש מיום 14.11.2010, מוצג 11 בכרך המוצגים מטעם המבקש).

28. הערעור לבית-המשפט המחוזי על החלטותיה של ועדת הערר הוא בעניינים משפטיים בלבד (סעיף 29(ד) בחוק מס רכוש). בקשת רשות לערער לבית-משפט זה על החלטתו של בית-המשפט המחוזי בערעור מהווה למעשה ערעור בגלגול שלישי וחלות עליה ההלכות בדבר ערעור בגלגול שלישי; ולפיכך נקבע בפסיקה כי "בקשות רשות ערעור בשאלות מס רכוש תידונה בגלגול שלישי" רק כאשר מדובר בבעיה משפטית כבדת משקל" (רע"א 1942/12 רהיטי עמק איילון בע"מ נ' מדינת ישראל – מנהל מס רכוש וקרן פיצויים, פס' 14 וההפניות שם (14.5.2012); ההדגשה הוספה – מ.ג.). למרות דרישה זו, עיינתי גם בפרוטוקול הדיון בפני ועדת הערר. מפרוטוקול חקירתו הנגדית של מר חבקין – עורך הדות – בפני ועדת הערר, עולה כי הדות שהוצג בפנינו ובפני הערכאות הקודמות הוא רק "חלק מחוות הדעת" שהכין (פרוטוקול הדיון מיום 27.7.2011, בעמ' 13). מר חבקין ציין עוד כי "אין לי פה עוד חומר כי לא התבקשתי להביא" (שם) ובהמשך הדגיש כי "במשרדי קיימים קלסרים של כל השנים, [ש]בהם יש לכל משק סקר" (שם). בעקבות זאת המציא מר חבקין למבקש תשעה קלסרים אשר נמצאו במשרדו (שם, בעמ' 34). בחקירתו הנגדית על מסמכים אלה ועל הבדיקות הפרטניות שביצע משרדו בכל משק, ציין כך:

"בכל משק ביקר שמאי, לשם עריכת הסקר, בדק את הגידולים, את היבולים, את אמצעי הייצור. הוא מילא טופס ייעודי לגבי אותם גידולים, שהוא הצהרה של

המגדל. השמאי גם צילם תמונות במידת הצורך. זה היה בנוסף לביקורים שהיו במשך השנה בקשר עם נזקים אחרים. בכל משק היינו פעם-שלוש בשנה, מלבד הביקורים שערכנו בקשר לנזקים ישירים" (שם).

על בסיס דברים אלה ובהסתמך על תיאור "שיטת העבודה" בחוות-דעתו, קבע בית-המשפט קמא – בניגוד לעמדתה של ועדת הערר – כי חוות-הדעת יכולה לשמש בסיס להוכחת זכאותם של המשיבים לפיצוי לפי החוק. אין בידי לקבל מסקנה זו. עיון בהמשך חקירתו הנגדית של מר חבקין חושף כי לא בוצעה למעשה כל בדיקה פרטנית אמיתית לגבי כל אחד מן המשיבים. כאשר בא-כוח המשיב עימת אותו עם עניינם של משיבים ספציפיים, התברר כי הראיות הפרטניות לגביהם לוקות בחסר: חלק מהמסמכים חסרים, תמונות שצולמו לכאורה אינן נמצאות; חלק מהטפסים ריקים לחלוטין. עוד התברר כי הדות לא התחשב במסמכים רלוונטיים אחרים, כגון טפסים שהגישו המשיבים למס הכנסה (שם, בעמ' 34-39, 42). מר חבקין טען בחקירתו כי יתכן שהמסמכים החסרים נמצאים במקום אחר (ראו, למשל: שם, בעמ' 37). בסופו של דבר ולאחר שנחקר חבקין לגבי מספר לא מבוטל של משיבים ספציפיים – שלגבי כל אחד מהם לא עלה בידי ליתן תשובות פרטניות באופן מספק – הגיעה ועדת הערר ביום 23.11.2011 להחלטה הבאה:

"הוועדה מציינת... כי הובהר לה הבהר היטב, ששיטת העבודה אשר לפיה חושבו התשלומים... לא היתה על פי נזק פרטני ששוייך לאירוע פרטני, אלא על פי סקר שבמסגרתו נבדקו, בסופה של כל עונה, התוצרים החקלאיים מתושבי הגוש, לעומת תוצרים צפויים של חקלאים אחרים. חלק מהחוסרים שוייכו לבעיות שלא היו קשורות למצב הבטחוני, וחלק – כן" (פרוטוקול מיום 23.11.2011, בעמ' 43).

29. גם מפי העדים האחרים נתגלתה תמונה דומה. כך, אמר העד מטעם המשיבים אליעזר יעקב בחקירתו הנגדית כי היומנים שהובאו אינם מהווים ראיה מספקת, שכן הם "מתארים מצב. הם לא מספרים בדרך כלל מה קרה לחקלאי ספציפי באותו רגע (פרוטוקול מיום 3.8.2011, בעמ' 19). בדומה, העיד העד אסף עסיס בחקירה נגדית שהוא לא מסר ראיות קונקרטיות למר חבקין: "הוא עבד אחרת. כל מה שהוא ביקש ממני היו ניירות על כמות ייחורים. הוא בכלל לא ביקש ניירת על אותם אירועים של חסימת הציר. הוא בנה את כל התביעה שלנו על הפחתה בהכנסות כתוצאה מהאירועים האלה." (פרוטוקול בעמ' 24). בהמשך ציין כי הוא "לא התבקש" להגיש מקרים פרטניים" ולכן לא הגיש לחבקין ראיות עליהם (שם). עדותו של העד אמיר דהאן, עובד קרן הפיצויים, מחזקת אף היא מסקנה זו. הוא ציין כי למיטב ידיעתו "הבדיקות שערך

משרד חבקיין לשם עריכת הסקר, היו כלום. הם עשו בדיקות כלליות לחלוטין... זה לא חוות דעת. אין כאן כלום, אלא דרך כוללנית כדי לתת כיסוי לתשלום" (פרוטוקול מיום 8.5.2012, בעמ' 58-59).

30. כפועל יוצא ממכלול העדויות והראיות שהוצגו בפניה, קבעה ועדת הערר בהחלטתה כי אין מקום להתערב בקביעותיו של המבקש בדבר העדר ראיות. הוועדה קבעה ברורות בעניין זה:

"חוו"ד חבקיין אינה עונה להגדרה 'חוות דעת שמאית'. [...]. [היא] אינה מספקת על מנת להוכיח הפסד או מניעת רווח של כל חקלאי וחקלאי בנפרד, ובוודאי שאינה מספקת על מנת להוכיח שאותו נזק (שלא הוכח) [הוא] תוצאה מאי אפשרות ניצול נכס, כנדרש על פי החוק... נותרנו עם יומני האירועים. אלו אכן מתעדים אירועים שקרו, אולם בכל הכבוד אין בהם כדי לקשור אירוע כלשהו עם נזק פרטני כלשהו (שאף הוא לא הוכח)" (עמ' 10-11 בהחלטה).

הוועדה לא הסתפקה בכך וציינה גם מה הנתונים שהיא הייתה מצפה מכל אחד מהמשיבים לספק באופן פרטני, כדי לבסס את תביעתו:

"[...] היינו מצפים מכל עורר להמציא נתוני שיווק פרטניים שלו, לגבי אותם גידולים, מהשנים שלפני האינתיפאדה, מסמכים שמתעדים את הנזק הספציפי שנגרם לו בשל אירוע ספציפי זה או אחר, ואשר יראו גם את הקשר הסיבתי בין האירועים לבין הנזקים, וכיו"ב מסמכים שהעוררים ידעו להגיש בשנים שקדמו להסדר המענק התקציבי" (שם; ההדגשה הוספה – מ.נ.).

דברים אלה מדברים בפני עצמם. הם מצביעים על כך שבחירתם של המשיבים להסתמך אך ורק על ראיות קולקטיביות ולא לתמוך תובענותיהם בראיות פרטניות היא שהובילה אותם, בסופו של יום, לכך שלא עלה בידם להוכיח את תובענותיהם.

31. כאמור, אין ערעור על החלטותיה של ועדת הערר אלא בעניין משפטי. בחנתה בכל זאת את פרוטוקול הדיון. שוכנעתי כי אין כל יסוד להתערב בהחלטתה של ועדת הערר, שקבעה כי התביעות לא הוכחו כדבעי. הכרעה פרטנית נדרשת להתבסס מטבעה על ראיות פרטניות. אי-הצגתן של ראיות מתאימות מובילה לדחייתה של התובענה בהעדר ראיות. משהמשיבים הם אלה שבחרו לא להגיש ראיות פרטניות, רובצת דחייתן של התובענות בידי ועדת הערר לפתחם.

32. אפשר כי אם היו המשיבים מנהלים ענייניהם באופן אחר, היה בידיהם להוכיח – כל אחד בנפרד – נזקים קונקרטיים שנגרמו להם וקשר סיבתי בין הנזקים לבין האירועים שלכל הדעות התרחשו. דא עקא, אין לו לדיין אלא מה שעניו ראות. כעולה מכל המפורט, לא ראיתי כל ראייה המזכה את המשיבים בפיצוי, אף לא בדרך האומדנה כפי שהציע חברי. עם זאת, אדגיש כי אף שלא הוכיחו כאמור את תובענותיהם בראיות פרטניות כנדרש, המשיבים לא נותרו בהעדר פיצוי. לא זו בלבד שמשך שנים רבות הם קיבלו מענקים ממשרד האוצר בלא שנבדקו נזקיהם הפרטניים על פי הוראות החוק, הרי שגם ועדת הערר החליטה בהחלטתה ליתן להם פיצויים בשיעור של 5% על דרך האומדנה. בשים לב לכך שהמבקש לא ערער לבית-המשפט המחוזי על החלטתה זו של ועדת הערר, הרי שתוצאתו של ערעור זה – על-אף קביעותי שהמשיבים לא הוכיחו תובענותיהם – היא החזרתה של החלטתה של ועדת הערר על-כנה, על כל ראשיה. עולה אפוא שגם כתוצאה מהליך זה, יזכו המשיבים לפיצוי של 5% מנזקיהם הנטענים, שכשלעצמי איני משוכנעת כי הוכחה תשתית מספקת לכך.

33. סיכומם של דברים, אציע לחבריי ליתן רשות ערעור, לקבל את הערעור ולהחזיר על-כנה את החלטתה של ועדת הערר.

נ ש י א ה

השופט צ' זילברטל:

במחלוקת שנפלה בין חבריי להרכב, אני מצרף דעתי לדעתה של חברתי הנשיאה מ' נאור.

לאחר ששלל את האפשרות לסמוך את תביעת המשיבים על טענת נזק ראייתי (מסקנה לה שותפה גם הנשיאה ולה אף אני מצטרף), מצא חברי השופט נ' הנדל כי דו"ח חבקיין מהווה ראייה לכך כי למשיבים, כקבוצה, נגרם נזק עקיף בר-פיצוי מכוח הוראות חוק מס רכוש וקרן פיצויים, התשכ"א-1961 (להלן: החוק). לשיטתו, אין מניעה עקרונית לפסוק פיצוי כולל לכלל חברי הקבוצה (המשיבים) עבור נזקים עקיפים

ואין מקום לשלול זכות זו "אך בשל עמימות לגבי הנתח המדויק שאמור ליפול בחלקו של כל חבר" (פסקה 13 לחוות דעתו). נוכח עמדה זו פנה השופט הנדל לבחינת סכום הפיצוי הכולל, אותו פסק בדרך של אומדנה, על סמך השמאות הכלולה בדו"ח חבקיין.

מנגד סבורה חברתי הנשיאה כי יש להכריע במחלוקת על יסוד קביעתה העובדתית של ועדת הערר, לפיה דו"ח חבקיין כלל אינו ראיה שיש בכוחה להוכיח הפסד או מניעת רווח של כל משיב בנפרד ואין היא מספקת לצורך הוכחת התנאי שאותו נזק (שלא הוכח) הוא תוצאה של העדר אפשרות לנצל את הנכס (כדרישת החוק). עוד עולה מחוות דעתה של הנשיאה, כי אין מקום לבסס תביעת פיצוי על "ראיות קולקטיביות" ושומה היה על כל אחד מהמשיבים להציג ראיות פרטניות לענייניו-שלו, על מנת שתושג הכרעה פרטנית, ראיות שלא הוצגו.

להשקפתי, הגישה שלפיה ניתן לפצות את חברי הקבוצה באופן כולל, "כאיש אחד", מבלי לקבוע את נזקו של כל משיב (ככל שאפשרות זו אכן עולה בקנה אחד עם הוראות החוק, ובעניין זה איני רואה צורך להכריע, אף כי ספק בעיני שכך הוא), אינה פוטרת במקרה דנא את הניזוקים-התובעים מהצורך להוכיח את נזיקיהם-שלהם. זאת כיוון שעל פי האמור בדו"ח חבקיין (נספח 6 לבקשת רשות הערעור), לשיטת עורך הדו"ח עצמו הפיצוי הקבוצתי נגזר מהנזק שנגרם לכל מגדל ומגדל, נזק שנקבע לכאורה על יסוד "בדיקות פרטניות אצל כל מגדל", על פי "חישוב פרטני לכל מגדל", הובאו בחשבון הכנסותיו בפועל של כל מגדל וכיוצא ב.

ואולם, כפי שהראתה הנשיאה, ועדת הערר ("הערכאה הדיונית" בענייננו) קבעה שחוות דעת חבקיין לא התבססה על נתונים מספקים ועל כן אין היא יכולה להוות בסיס לקביעת פיצוי. מסקנה זו עומדת בעינה בין אם מדובר בפיצוי כולל לקבוצה כולה ובין אם מדובר בפיצוי לכל משיב בנפרד, שכן נקבע כממצא שהאמור בדו"ח, לפיו נעשתה בחינה פרטנית, לא היה מבוסס. ה"עמימות" לגבי נזקו של כל משיב מקרינה, להשקפתי, על ה"עמימות" של הנזק הכולל, שכן דו"ח חבקיין כלל לא התיימר מלכתחילה לבחון את הנזק שנגרם לקבוצה כולה (ככל שהדבר אפשרי לפי החוק), אלא נבנה במקורו על פי בחינה פרטנית. משנמצא שהדו"ח לא עמד במשימה זו שהוא נטל על עצמו, ולא ביצע למעשה כל בדיקה פרטנית אמיתית לגבי כל אחד מהמשיבים (לפחות לא על פי הפרמטרים הנדרשים על-פי הוראות החוק), כמפורט בפסק דינה של חברתי הנשיאה, אין הוא בגדר ראיה בעלת משקל שניתן לבסס עליה את הזכות לקבלת פיצוי. לכך אוסיף, כי ועדת הערר מצאה גם כי אין בדו"ח חבקיין ראיה לכך שניזקי המשיבים, או מי מהם, נגרמו מהעדר מוחלט של אפשרות לניצול הנכס שהפיק את

הכנסתם, כנדרש בחוק. גם זו קביעה עובדתית שאיני סבור שיש מקום להתערב בה בגדר דיון ב"גלגול שלישי".

יוטעם, כי ככל שהמשיבים הוטעו לחשוב שלא יצטרכו להגיש תביעות פרטניות נוכח העובדה שבעבר קיבלו את אותו "מענק" על פי "מתווה חבקיך", הסכים המבקש לילך לקראתם במסגרת תוצאת ההליך בבג"ץ 1070/08 קטיף-משרד שיתופי נ' שר האוצר (2.11.2009). כלומר, המשיבים לא הועמדו בפני שוקת שבורה. אלא שהראיה שעליה ביקשו לבסס את תביעתם, משנסללה דרכם להגישה, התגלתה כמשענת קנה רצוף. נראה שתוצאה זו נבעה, בין היתר, מכך שדו"ח חבקיך הוכן במקורו למטרה שונה ומלכתחילה לא נערך בדרך שאמורה לענות על דרישות החוק.

לפיכך אני מצטרף לפסק דינה של הנשיאה.

ש ו פ ט

אשר על כן, הוחלט כאמור בפסק דינה של הנשיאה מ' נאור אליה הצטרף השופט צ' זילברטל, כנגד דעתו החולקת של השופט נ' הנדל.

ניתן היום, א' בטבת התשע"ו (13.12.2015).

ש ו פ ט

ש ו פ ט

נ ש י א ה